

СТАНОВИЩЕ

за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки”
на д-р Росен Росенов Малчев, докторант на самостоятелна подготовка,
за дисертационния труд

„Напрежения в структурата на фолклорната вяра. Агиология и демонология“

Област на висше образование: Хуманитарни науки. (Професионално направление: 2.1.
Филология. Научна специалност: Българска литература (Старобългарска литература)

от

доц. д-р Веселка Тончева

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

Още в първите страници на дисертационния труд на д-р Росен Малчев прави впечатление ясното и точно дефиниране на изследователската проблематика: чрез систематизиране, анализиране и осмисляне на мащабен, събиран около три десетилетия, емпиричен материал, да се изяснят процесуалните и парадигмални отношения между агиологията като познавателно пространство за осветеното, обожественото, и демонологията като поле на познанието за стихийното и вредоносното в структурата на фолклорната менталност. Наличието на подобна богата емпирия е убедителна предпоставка за въвеждането в научно обръщение на ново фолклорно знание, което не би било така впечатляващо без интерпретациите на автора. Резултат от дългогодишната теренна, изследователска и преподавателска работа на Р. Малчев са както натрупванията на особено интересен материал, така и узряването за научното им реализиране.

Структурата на текста е съвършено точно намерена, за да бъдат детайлно изяснени взаимодействията и напреженията в сферите на агиология и демонология, които текстът „среща“. В плана на употребяваните в работата методология, терминологичен апарат и инструментариум Р. Малчев аргументира основния използван метод в изследването, а именно социкултурния анализ. Чрез този метод той разработва и прилага изцяло нов подход към изследването на посочените „гранични зони“ във фолклорното християнство, които съществуват в синкретично единство. А за това безспорно е необходимо дълбоко познаване и на двете посочени сфери – компетентност, каквато очевидно Р. Малчев притежава.

Текстът е разгърнат в два дяла. В първия дял успешният опит за типологизация в отношенията и напреженията между Света на светците, Света на демоните и човешките общности маркира следните модели:

- *демони без ритуална религиозна санкция (олицетворяващи природните стихии)* – примерът тук е персонажът „воден бик“ (и връзката „воден бик“ – „змей“) от западните предели на българското етническо землище и от териториите на българския исторически хинтерланд в източната част на днешната Република Сърбия (до р. Морава), Република Косово и Република Македония;

- *демони – човешки общности* – представени са чрез мотива за змиеподобните демони („юговският змей“ и „юговската ламя“) и змееборството в Източен Рупчос, Средните Родопи;

- *светци – демони – човешки общности* – чертите на фолклорния образ на „здравичките“ от село Югово, Средните Родопи, в представите и отношението на човешката общност са илюстрация за противоречие и единство на сакрална същност и демоничен произход (всъщност напреженията функционират на различни нива – между двата типа змиеподобни същества, но и в същността на всяко едно от тях. Това откритие дава възможност на Р. Малчев да формулира тезата си за типологически сходните отношения на социокултурно противопоставяне на всички равнища – от макрокултурните до микрокултурните);

- *демонизиране на светците и/или сакрализиране на демоните* – освен „здравичките“, при които става дума за „освещаване“ на демонични персонажи във фолклорното ментално пространство на вярата, в този модел попада и „самодивият старец“ – в йерархията на местните демонични персонажи и асоциативните му връзки със Св. Иван Рилски Чудотворец. От друга страна, този пример е използван и в плана на демоничната персонификация на светеца в записи от селища в културното пространство на Чипровския манастир.

За мен особено интересна в този дял е частта, която разглежда локалния култ към граничните персонажи „здравички“ от с. Югово, тъй като познавам контекста, в който този култ съществува. Като участник в дългогодишните теренни проучвания на Асоциация за етнология, антропология и фолклористика „Онгъл“ в Горен Рупчос, не сам наблюдавам работата на Р. Малчев, но и съм била част от нея. Затова и високо оценявам пълноценното изясняване на различни аспекти от образа на „здравичките“: наименованието им в местното ономастично пространство; описанието на вида им; проявите им; чертите на православни християнски светици, с които са надарени и по-общо сакралната им същност; едновременно с това демоничните им черти и оприличаването им на демонични персонажи; обредните действия (семейни или индивидуални) и ареалът на почит към здравичките; конаците – местата, в които те живеят; сакралната помощ, която се измолва от здравичките; взаимоотношенията между общността на здравичките и общността на хората. Авторът достига до заключението, че връзката на здравичките с Богородичния култ подчертава техния висок сакрален статус, те обаче имат амбивалентна природа – едновременно сакрални и демонични персонажи са и целта е активирането на техните позитивни сили и неутрализиране на вредоносните.

Вторият дял на дисертационния труд анализира мотива за сакралното безглавие в контекста на балканската и евразийската традиция, неговите християнски реализации, мохамедански наративи, персийската следа в западните Родопи и пр. В дългогодишните си проучвания Р. Малчев вече е разглеждал фолклорни легендарни предания с мотив „свещец лети без глава; там, където пада тялото му, се създава негово култово средище“, но в този текст мотивът е интерпретиран в отношение с връзката „старобългарски амулет кон, язден от мъжка глава – местен култ към Св. Иван Рилски Чудотворец – пренасяне на мощите на светеца“.

На вярата и култа към св. Иван Рилски Чудотворец е посветена втората глава във втория дял, като и тук Р. Малчев запазва стила си чрез ползването на множество източници и теренни материали да очертае книжовните и фолклорните версии за пътя на пренасянето на мощите на светеца. Въведени са и отпратки към представата за Св.

Иван Рилски Чудотворец като безглав светец под влияние на евангелският мотив за отсичането на главата на св. Йоан Кръстител, както и връзките с паметта за последния български цар Иван Шишман.

И така, структурните напрежения във фолклорната вяра във връзка с противопоставянето между Света на светците и Света на демоните са практически вечни. Те ще съществуват, докато съществува фолклорът, отбелязва авторът, но приносът на този текст е именно в опита за изясняването им, за разглеждането им в режим на взаимодействие и в крайна сметка за дефиниране на междинни фолклорни персонажи и отношения. В този ред на мисли трябва безусловно изтъкна и оригиналността на дисертационния труд, който за пръв път поставя въпроса именно в такъв фокус. Като научна находка този текст е иновативен и приносен, но негова ценност е и бораването с и привеждането на множество различни по характер емпирични сведения и фолклорен материал.

Публикациите на Р. Малчев са впечатляващ брой, свързани са с проблематиката на настоящото изследване, авторефератът е напълно коректен и съответстващ на съдържанието на дисертацията.

В заключение, основавайки се на всички качества на предлагания за защита дисертационен труд и на всичко казано в това становище, без колебание призовавам уважаемото научно жури да присъди на д-р Росен Малчев научната степен „доктор на филологическите науки”.